

En kritikk av valgforskningsprogrammets mål på religiøs aktivitet

ENGLISH TITLE: *A critique of the Norwegian Election Study Program's measure of religious participation*

HANS MORTEN HAUGEN

haugen@diakonhjemmet.no

NORSK VALGFORSKNING har i større grad enn valgforskningen i mange andre land gitt innsikt i religiøse konfliktlinjer. Konservativ kristendoms mobiliserende potensial i Norge er også bekreftet i forskning med internasjonale perspektiver: For det første er konservativ kristendom en avgjørende del av den norske motkulturen (Flora, Kuhnle & Urwin 1999:271–272 og 375). For det andre har Norge opplevd en spenning mellom liberal og konservativ kristendom som har gitt stort mangfold av kirker og kirkelige organisasjoner (Flora et al. 1999:329). For det tredje finnes en tradisjonell anti-katolisisme som har preget vekkelseskristendommen i Norge (Matlary 1993). For det fjerde, religion er funnet å ha større betydning for partisystemet i Norge sammenlignet med Sverige og Danmark, slik at det kun er i Norge at religionsvariabelen får høy skåre (Lijphart 1999:80). Kristendommen har fungert mobiliserende i Norge, særlig for framveksten av ulike organisasjoner.

Jeg vil problematisere den kategoriseringen av religiøs aktivitet som har preget den norske valgundersøkelsen i 40 år.

Her blir medlemskap i religiøse organisasjoner, opprinnelig operasjonalisert som «legmannsbevegelser» (Aardal & Valen 1983:75), senere som «religiøse eller kristelige foreninger eller organisasjoner» (Kiberg, Strømsnes, Vasstrand & Klarén 2000:211), forstått som ensbetydende med å være *meget aktiv* i en kategorisering av religiøs aktivitet. Dette er en av fire verdier i den religiøse indeksen som norsk valgforskning har benyttet, og det er nyttig å presentere også de øvrige verdiene.

Middels aktiv er den som rapporterer å være til stede på mer enn to gudstjenester eller religiøse møter og/eller mer enn to ganger ha hørt på religiøse programmer siste måned. En slik hyppighet ble opprinnelig omtalt som høy aktivitet (Valen 1981:186, n. 5; se også Aardal, Valen & Berglund 1995:12). Fra og med valgundersøkelsen etter stortingsvalget i 1997 er imidlertid slik aktivitet omtalt som middels aktivitet (Aardal, Valen & Opheim 1999:13). *Lite aktiv* er den som er til stede på en til to gudstjenester eller religiøse møter og/eller en-to ganger har hørt på religiøse programmer siste måned – omtalt som lav aktivitet. Til slutt,

passiv (tidligere *helt passiv*; se Aardal, Valen & Berglund 1995:12) er den som ikke har vært til stede på gudstjenester eller religiøse møter og/eller ingen eller en gang har hørt på religiøse programmer siste måned.

Religiøsitetindeksen presenteres slik i de siste valgundersøkelsene, der alle tall viser til månedlig aktivitet (Berglund, Reymert & Aardal 2011:19):

TABELL 1. *Den gjeldende religiøsitetindeksen*

Verdi	Religiøse møter, gudstjenester	Religiøse programmer i radio og TV	Medlemskap i religiøse organisasjoner
Passiv	0 ganger	0 eller 1 gang	ikke medlem
Lav aktivitet	1–2 ganger	1–2 ganger	ikke medlem
Middels aktivitet	mer enn 2 ganger	mer enn 2 ganger	ikke medlem
Medlem	–	–	medlem

Medlemmer i religiøse organisasjoner kategoriseres som meget aktive. Med andre ord: den som verken er til stede på møter eller hører på religiøse programmer, men som likevel er medlem i en religiøs organisasjon, kategoriseres som meget aktiv, mens den som er med på mer enn to religiøse møter i måneden kategoriseres som å ha middels aktivitet, og den som er med på en til to religiøse møter i måneden kategoriseres som å ha lav aktivitet.

Jeg vil undersøke om det er den faktiske aktiviteten – å regelmessig oppsøke religiøse tilbud – som mest presist avgrenser de religiøst aktive. Jeg vil peke på ulike undersøkelser som finner at religionsvariabelen, i form av regelmessig deltakelse i organisert religiøs aktivitet, har signifikant innvirkning på andre variable. Jeg problematiserer ideen om at medlemskap i seg selv er uttrykk for å være religiøst meget aktiv. Deretter foreslår og drøfter jeg en *revidert* religiøsitetindeks som måler organisert religiøs aktivitet eller livssynsaktivitet. Til slutt presenterer jeg forslag til en *ny* indeks som måler individuell religiøs aktivitet.

BETYDNINGEN AV HYPPIG RELIGIØS DELTAKELSE FOR ATFERD OG HOLDNINGER

Fleire studier peker på at den eksponeringen man får gjennom hyppig gudstjeneste- eller møtedeltakelse former ens atferd og holdninger. Kristin Strømsnes fant i 2008, på bakgrunn av tall fra medborgerundersøkelsen, at aktivt medlemskap og det å være hyppig til stede på gudstjenester (månedlig eller oftere) har en mer positiv innvirkning på samfunnsengasjement enn passivt medlemskap i religiøse organisasjoner.

Pål Ketil Botvar fant i sin avhandling om religion og samfunnsengasjement at tradisjonell kirkelig religiøsitet innvirker positivt på det generelle organisasjonsengasjementet, sammenlignet med en religiøs orientering preget av åndelighet og nyreligiøsitet (2009:119). Denne tendensen sammenfaller med funnene fra medborgerundersøkelsen (Botvar 2009:167).

I en tidligere studie av sammenhenger mellom religiøsitet og miljøengasjement finner Botvar at de kirkeaktive opprettholdt sitt miljøengasjement på 1990-tallet, mens engasjementet generelt var fallende i befolkningen (1998). Han for-

klarer dette med at Den norske kirke la stor vekt på miljøengasjement gjennom en rekke kanaler, inklusive fra prekestolen, og slik bidro til å holde oppe et generelt miljøengasjement hos de kirkeaktive.

Han finner imidlertid at engasjementet ikke kommer til uttrykk på alle arenaer, noe som også bekreftes av Strømsnes. Hun finner at aktive medlemmer og de som er hyppig til stede på gudstjenester er signifikant mindre tilbøyelige til å stemme ved valg enn ikke-medlemmer, passive medlemmer og de som sjelden er til stede på gudstjenester, men den absolutt laveste tilbøyeligheten finner vi hos ikke-troende (Strømsnes 2008:487). Hun finner også at aktive medlemmer og de som er hyppig til stede på gudstjenester er signifikant mer aktive enn ikke-troende, ikke-medlemmer og de som sjelden er til stede på gudstjenester innenfor andre former for politisk deltakelse som underskriftskampanjer, bruk av kampanjeartikler, organisasjonskontakt, kjøp av produkter, og pengeinnsamling (Strømsnes 2008:487).

Poenget er at det er aktivitet i seg selv, ikke medlemskap, som betyr mest for samfunnsengasjementet.

ORGANISASJONSMEDLEMSKAP TRENGER IKKE BETY ORGANISASJONSAKTIVITET

Omtrent halvparten av dem som er medlemmer i det som omtales som religiøse frivillige organisasjoner, er aktive i disse organisasjonene (Strømsnes 2008:483). Dette viser at medlemskap ikke trenger å bety aktivt medlemskap.

Videre finner Strømsnes at det er signifikante sammenhenger mellom verdier på religionsvariablene og verdier på tillitsvariablene (2008:489). Religionsvariablene omhandler grader av tro, organisasjonsmedlemskap og aktivt medlem-

skap. Verdier på tillitsvariablene måler hvorvidt man forstår andre som tillitsfulle, hjelpsomme og rettferdighetsorienterte. Strømsnes finner at det å være aktivt medlem i en religiøs frivillig organisasjon har større betydning enn hyppig tilstedeværelse på religiøse møter – månedlig eller oftere – for skårene på de tre tillitsvariablene.

Hun finner også at aktive medlemmer i religiøse organisasjoner er mer tolerante overfor ulike grupper i samfunnet enn passive medlemmer. Flere aktive enn passive medlemmer støtter at homofile, innvandrere og tidligere kriminelle kan få arrangere møter, og en langt større andel kan også tenke seg å ha disse som naboer (Strømsnes 2008:490). To andre forskjeller er signifikante, nemlig åpenheten hos aktive medlemmer til å ha kristne og muslimske fundamentalister som naboer.

Dersom vi også sammenligner med ikke-troende og ikke-medlemmer, ser vi at det særlig er overfor innvandrere at toleransen blant de som er aktive i religiøse organisasjoner og kirker (organisasjonsaktive) er stor. Samtidig som det er færre organisasjonsaktive som vil at homofile skal arrangere møter, er det flere organisasjonsaktive som kan tenke seg å ha homofile som naboer, sammenlignet med ikke-troende og ikke-medlemmer (Strømsnes 2008:490). Det aktive organisasjonsmedlemskapet, ikke organisasjonsmedlemskapet i seg selv, synes altså å ha betydning for holdningene.

Også andre forskere har hatt innvendinger mot å regne organisasjonsmedlemskap som høyeste verdi på religionsaktivitetsindeksen, blant annet fordi en slik operasjonalisering kan være forvirrende (Holberg 2006:61–62). Bjørklund argumenterer for at medlemskap i den brede kategorien religiøse organisasjoner er en tvilsom operasjonalisering av aktiv

tilslutning til kristne verdier, siden «[r]eligjøs organisasjon er ... ikke synonymt med lekmannsbevegelse ...» (2001:355, n. 5); noe som blir imøtegått av Aardal (2003:94, n. 4). Holberg introduserer verdien «organisert aktiv» som alternativ betegnelse på medlemmer i religiøse organisasjoner, men endrer ikke innholdsbestemmelsen av hva som ligger i organisasjonsmedlemskap. Dette innebærer at alle som er medlemmer blir regnet som aktive, men som vi så over (Strømsnes 2008:483) er det omtrent bare halvparten av medlemmene som faktisk er aktive.

FORSLAG TIL REVIDERT INDEKS FOR ORGANISERT RELIGJØSITET

Forslaget til en ny indeks for organisert religiøsitet er begrunnet i tre forhold: For det første vektlegges religiøs aktivitet – og det erkjennes at slik aktivitet er mindre hyppig nå enn tidligere. Tilstedeværelse på to religiøse møter i måneden, som i

dag innebærer at man kategoriseres som å ha *lav* religiøs aktivitet, vil for de aller fleste oppfattes som *høy* religiøs aktivitet.

For det andre må det åpnes opp for at andre religions- og livssynsaktiviteter utenfor etablerte kristne sammenhenger blir fanget opp, eksempelvis dem som er aktive innenfor den såkalte alternativbevegelsen og innenfor andre religioner. I den religiøsitetindeksen som i dag anvendes i valgundersøkelsen, måles religiøsitet som enten medlem eller gudstjeneste- og møtegjenger. Selv om religiøs organisasjon ikke innholdsbestemmes ytterligere i den foreslåtte indeksen, vil de som tilhører alternativbevegelsen lettere kunne markere tilslutning til disse gjennom at arbeid i eller bidrag til disse organisasjonene inkluderes.

For det tredje tas individuell religiøs aktivitet gjennom bruk av religiøse programmer på radio eller fjernsyn ut, men plasseres inn i en ny indeks for individuell religiøsitet som presenteres senere i artikkelen.

TABELL 2. *Forslag til indeks for organisert religiøsitet*

Verdi	Arbeid for/bidrag til religiøs virksomhet eller livssynsvirksomhet	Tilstedeværelse på religiøse møter, eksempelvis gudstjeneste
Meget aktiv	minst månedlig	minst månedlig
Middels aktiv	minst kvartalsvis	minst kvartalsvis
Lite aktiv	minst en gang årlig	minst en gang årlig
Passiv	svært sjelden/aldri	svært sjelden/aldri

Tilstedeværelse ved konfirmasjon, bryllup, gravferd og dåp er ikke tenkt å regnes inn. Dette er begrunnet med at alle disse anledningene er markeringer man oppsøker av sosiale mer enn av religiøse grunner. Dette og flere andre forhold ved den foreslåtte indeksen for organisert religiøsitet vil vi nå drøfte mer inngående.

DRØFTING AV DEN FORESLÅTTE REVIDERTE INDEKSEN FOR ORGANISERT RELIGION

Vi bruker de samme tre punktene som ble anført som begrunnelser for den nye indeksen.

Når religiøs eller livssynsaktivitet løftes fram og det formelle medlemskapet

ikke tillegges vekt på religiøsitetstallet, skyldes dette primært at medlemskap ikke skiller mellom aktive og ikke-aktive medlemmer. Det er imidlertid andre svakheter i den gjeldende religiøsitetstallet. Vanlig medlemskap i Den norske kirke er ikke regnet med som medlem, men Botvar (2014) har gjennom samtaler med Statistisk sentralbyrå (SSB) funnet at SSB-intervjuerne bruker verv i Den norske kirke som kriterium på organisasjonsmedlemskap. Primært vil dette være menighetsråd, men det er i tillegg en rekke andre oppgaver og verv, som diakonitvalg, ansvarlige for kirkeskyss for eldre. Det er ikke gitt om slike oppgaver og verv holdes innenfor eller utenfor, og dette skaper uansett en usikkerhet. En indeks som begrenser seg til aktivitet og ikke inkluderer medlemskap, er derfor enklere å forholde seg til.

Det kan innvendes at terskelen for å regnes som meget aktiv er noe lav ved at en slik verdi oppnås ved å delta i religiøs eller livssynsmessig virksomhet eller delta ved religiøse møter minst månedlig. Dette reflekterer den generelt synkende gudstjenstedeltakelsen, som det finnes god dokumentasjon på. Jeg tar ikke her for meg religiøse møter, siden det for møtedeltakelse ikke finnes tilsvarende god statistikk.

Reduksjonen i antallet gudstjenester siden begynnelsen av 1990-tallet har vært på noe over 10 prosent, og reduksjonen i antallet tilstedeværende på hver gudstjeneste har vært på noe under 10 prosent (Den norske kirke 2014). Tallet på gjennomsnittlig antall gudstjenestebesøk i året per medlem i Den norske kirke er 1,4 (Brottveit & Holberg 2014:33).

De aller fleste, inklusive artikkelforfatteren, vil mene at det å være til stede på et religiøst møte eller bidra til religions- eller livssynsaktivitet minst en gang i måneden er et tegn på høy aktivitet.

Det må også være en målsetting at vi opererer med verdier som innebærer at enhetene plasserer seg nokså jevnt. 77 prosent av de norske respondentene i medborgerundersøkelsen rapporterte å være til stede på gudstjeneste en gang i året eller sjeldnere; 14 prosent var til stede flere ganger i året; og 9 prosent var til stede en gang i måneden eller oftere (Strømsnes 2008:483). Med den gjeldende verdiinndelingen på religiøsitetstallet, kan altså 91 prosent av respondentene i medborgerundersøkelsen plasseres under kategorien «passiv». Noen av disse passive kan like fullt være medlem i en religiøs organisasjon og vil med dagens religiøsitetstallet dermed få verdien «meget aktiv», slik at «passiv»-kategorien da blir noe mindre. Uansett blir det bare noen få prosentpoeng av respondentene som fordeler seg på de to andre verdiene (middels aktivitet og lav aktivitet).

Med den foreslåtte reviderte religiøsitetstallet ville vi fått en fordeling som er betydelig jevnere mellom enhetene. Noe over 10 prosent ville ha fått verdien meget aktiv. Noe over 10 prosent ville ha fått verdien middels aktiv – siden 14 prosent rapporterer å være til stede på gudstjeneste flere ganger i året (Strømsnes 2008:483). Omtrent 20 prosent ville ha fått verdien lite aktiv, siden 19 prosent rapporterer å være til stede på religiøse møter en gang i året (Strømsnes 2008:483). Dette medfører at nærmere 60 prosent vil komme i kategorien passiv, siden 58 prosent rapporterer at de aldri eller sjeldnere enn én gang årlig er til stede på gudstjenester (Strømsnes 2008:483).

Det faktum at den foreslåtte reviderte indeksen for organisert religiøsitet ikke spør etter daglig, nesten daglig eller ukentlig tilstedeværelse på religiøse møter, vil innebære at det ikke er mulig å

skille dem som er eksepsjonelt aktive fra dem som bare er meget aktive, og undersøke eventuelle forskjeller mellom disse. I Norge er imidlertid det å minst månedlig være til stede på et religiøst møte et uttrykk for at man er aktiv. Jeg er åpen for å operere med ytterligere en verdi på indeksen, ved å skille ut dem som er til stede på et religiøst møte minst ukentlig. Dette vil eksempelvis fange opp dem som er med på fredagsbønn i moskeen ukentlig. Imidlertid har jeg valgt å beholde fire verdier, siden dette er i tråd med den gjeldende religiøsitetindeksen. Videre: ved å ha fem og ikke fire verdier blir andelen enheter som faller i den høyeste verdien – å delta minst ukentlig i religiøst frivillig arbeid eller på religiøse møter – forsvinnende liten, anslagsvis tre prosent.

Den andre begrunnelsen for en foreslått revidert indeks er at det er viktig å måle aktivitet utenfor de etablerte kirkelige sammenhengene. Det faktum at den foreslåtte reviderte indeksen også inkluderer aktivitet innenfor religiøse organisasjoner og livssynsorganisasjoner, og ikke bare tilstedeværelse på religiøse møter, handler om at det er en rekke måter religiøs praksis og livssynspraksis uttrykkes på.

I norsk samfunnsliv er det vanlig å operere med tro og livssyn som en bred kategori som også inkluderer Human-Etisk Forbund med sine regelmessige medlemsmøter og seremonier. Derfor er det foreslått å utvide indeksen til å bli en indeks for organisert religions- og livssynsaktivitet, ut fra argumentet om at også aktivt medlemskap i livssynsorganisasjoner kan ha betydning for utfall på ulike holdnings- og handlingsvariable.

Hovedinnvendingen mot denne utvidelsen er at indeksen kan bli for vid. Det er forskjell på å være med på en høymesse i Den norske kirke og et debattmøte

hos et fylkeslag i Human-Etisk Forbund. Det skjer imidlertid vanlige møter også i de ulike kirkesamfunnene, og det synes vanskelig å sette kriterier for hva som er religiøst nok til å skulle regnes som et religiøst møte. Et møte i Human-Etisk Forbund vil ha som en underliggende målsetting å gjøre tilhørerne mer bevisste på human-etiske verdier i møte med ulike samfunnsutfordringer, og skiller seg slik lite fra målsettingen hos dem som arrangerer møter for å bevisstgjøre om kristne verdier.

Den tredje begrunnelsen for den foreslåtte reviderte religiøsitetindeksen er at spørsmål om religiøs mediebruk måler individuell aktivitet, som vi kommer tilbake til senere i artikkelen. Når spørsmål om religiøse programmer foreslås tatt ut, kan dette begrunnes med at tilsvarende spørsmål ikke blir stilt i noen av de internasjonale spørreundersøkelsene som måler religion, men disse spør om bønn (World Values Survey (WVS) 2012:10), European Values Study (EVS) 2008:10), eller bønn, meditasjon og annen tilbedelse (Statistics Canada 2011c), den siste ved å spesifisere spørsmål fra International Social Survey Programme (ISSP 2008). Jeg har valgt å ta med Canada som illustrasjon på nye spørsmålsformuleringer som er introdusert innenfor ISSP-rammeverket.

Til slutt, det faktum at respondentene i den foreslåtte reviderte indeksen for organisert religiøsitet også bes om å se bort fra tilstedeværelse ved konfirmasjon, i tillegg til bryllup, gravferd og dåp, kan kritiseres. WVS, EVS og IPSS holder tilstedeværelse ved bryllup og gravferd utenfor, og EVS holder også dåp utenfor når respondentene blir bedt om å rapportere om sin tilstedeværelse ved religiøse møter. Jeg mener at tilstedeværelse ved konfirmasjonsgudstjeneste prinsipi-

elt sett ikke bør behandles annerledes enn tilstedeværelse ved dåpsgudstjeneste, og at begge representerer sosiale og ikke primært religiøse arenaer. Likevel bør spørsmålene i de norske valgundersøkelsene ligge nær opptil de spørsmålene som stilles i internasjonale undersøkelser. Det kan derfor argumenteres for at bare bryllup og gravferd holdes utenfor.

Hovedinnvingningen til den nye foreslåtte religiøsitetindeksen er naturligvis at den vil gjøre det vanskeligere å sammenligne over tid. Jeg erkjenner dette problemet, men samtidig er det viktig å vite at selv om selve religiøsitetindeksen er lite endret, er det ikke samme aktivitet som registreres i 2013 som i 1981. Opprinnelig inkluderte valgforskerne bare organisasjonsmedlemskap i legmannsbevegelser. Nå inkluderes alle religiøse organisasjoner og menighetsverv (Botvar 2014). Muligheten til å måle endringer i nordmenns religiøsitet kan imidlertid sikres ved at de internasjonale verdi- og holdningsundersøkelsene har bevart i store trekk samme spørsmålsstillinger. Disse har også noe mer detaljerte spørsmål om religion enn hva den norske valgundersøkelsen har. Problemet er at koplingen mellom eksempelvis organisert religiøs aktivitet og partipolitiske preferanser ikke framkommer like tydelig i disse undersøkelsene som i valgundersøkelsene. Dette leder oss over til et siste punkt under denne drøftingen: Er den foreslåtte revisjonen av religiøsitetindeksen forenelig med de kriteriene som de internasjonale spørreundersøkelsene opererer med?

I alle tre er det separate spørsmål om religiøs aktivitet gjennom tilstedeværelse på gudstjenester (World Values Survey 2012:10; European Values Study 2008:8; Statistics Canada 2011a/2011b). Skalæne varierer imidlertid. De to første har

sju verdier for dem som har svart: 1) flere ganger ukentlig; 2) ukentlig; 3) månedlig; 4) enkelte helligdager; 5) årlig; 6) sjeldnere; 7) aldri, praktisk talt aldri. WVS ber respondentene se bort fra deltakelse i kirkebryllup og -gravferd når de svarer, mens EVS også ber om at respondentene ser bort fra deltakelse i dåp. Dersom den foreslåtte reviderte indeksen skal sammenlignes med disse verdiene, finner vi at verdiene 1–3 tilsvarer meget aktiv, verdien 4 tilsvarer middels aktiv, verdien 5 tilsvarer lite aktiv, og verdiene 6–7 tilsvarer passiv.

Statistics Canada unntar også bryllup og begravelser og har to alternativer, en med fem verdier (Statistics Canada 2011a) og en med seks verdier (Statistics Canada 2011b). Sistnevnte inkluderer daglig aktivitet. De øvrige verdiene er 1) ukentlig; 2) månedlig; 3) omtrent tre ganger årlig; 4) årlig; 5) aldri. Dersom vi tar utgangspunkt i skalaen med færrest verdier, får vi følgende forhold mellom denne og den foreslåtte reviderte indeksen: Verdiene 1–2 tilsvarer meget aktiv, verdien 3 tilsvarer middels aktiv, verdien 4 tilsvarer lite aktiv, og verdien 5 tilsvarer passiv. Som nevnt over er jeg positiv til å kunne operere med fem og ikke fire verdier dersom det er enighet om at fem verdier er mest hensiktsmessig.

FORSLAG TIL NY INDEKS SOM MÅLER INDIVIDUELL RELIGIØS ELLER ÅNDELIG AKTIVITET

Kort fortalt er det tre begrunnelser for en ny indeks som måler individuell religiøs eller åndelig aktivitet. For det første har de norske valgundersøkelsene fortsatt å spørre etter bruk av religiøse programmer på radio/fjernsyn, mens dette spørsmålet ikke er med i internasjonale undersøkelser. Disse inkluderer derimot

spørsmål om bønn (VWS 2012:10; EVS 2008:10; Statistics Canada 2011c) og meditasjon (Statistics Canada 2011c). Den norske religiøsitetindeksen er derfor temmelig ulik andre undersøkelsers mål på religiøs aktivitet. I den foreslåtte indeksen for individuell religiøs eller åndelig aktivitet er bruk av religiøse programmer på radio/fjernsyn likevel foreslått videreført, noe som kan betraktes som en mer passiv form for tilbedelse enn individuell bønn.

For det andre er det naturlig i lys av endringer i religiøse praksiser – ved at dogmatikk spiller en langt mindre rolle enn før – at begrepet åndelig, som er den norske oversettelsen av det engelske or-

det *spiritual*, blir introdusert. Ved å likestille religiøs og åndelig inkluderes også aktivitet som er utøvd utenfor faste og mer eller mindre avklarte dogmatiske rammer, men som likevel har som mål å få kontakt med eller erfaring med noe som ikke kan fanges med vårt vanlige sans- eller begrepsapparat.

For det tredje gir en slik indeks mulighet til å sammenligne individuell og organisert aktivitet.

I samsvar med de internasjonale spørreundersøkelsene er det også rimelig at for å måle individuell religiøs aktivitet må frekvensen være hyppigere enn for organisert religiøs aktivitet.

TABELL 3. *Forslag til ny indeks for individuell religiøs eller åndelig aktivitet*

Verdi	Bønn (ikke bordbønn)	Meditasjon	Lytte til religiøse programmer på radio/TV
Meget aktiv	daglig/nesten daglig	daglig/nesten daglig	daglig/nesten daglig
Middels aktiv	ukentlig/nesten ukentlig	ukentlig/nesten ukentlig	ukentlig/nesten ukentlig
Lite aktiv	minst flere ganger årlig	minst flere ganger årlig	minst flere ganger årlig
Passiv	sjelden/aldri	sjelden/aldri	sjelden/aldri

KRITIKK AV INDEKS FOR INDIVIDUELL RELIGIØS ELLER ÅNDELIG AKTIVITET

Før denne foreslåtte indeksen drøftes, er det viktig å være kjent med et nytt religionsspørsmål introdusert i den norske valgundersøkelsen i 2009. Ordlyden i spørsmålet er: «Betrakter du deg selv som personlig kristen?», med alternativene ja; nei; i tvil; vet ikke; samt ubesvart (Berglund, Reymert & Aardal 2011:67). Den *forrige* endringen i religionsspørsmål i norske valgundersøkelser var da spørsmål om type *kirkesamfunn* (Aardal, Valen & Berglund 1995:67) – altså ikke religionssamfunn – ble tatt ut, fra og med 1997-undersøkelsen, og vi så inn-

ledningsvis at to av verdiene i religiøsitetindeksen har fått nye benevnelser fra og med 1997-undersøkelsen. Betyr dette nye religionsspørsmålet at den individuelle dimensjonen derfor er fanget opp allerede, slik at det ikke er behov for noen ny indeks?

Bruken av personlig kristen-termen er ikke uproblematisk. Dette kommer klarere fram i funn fra Religionsundersøkelsen 2008, hvor Dalen (2010:93–95) finner at andelen av dem mellom 15 og 26 år som regner seg som personlig kristne har økt fra 9 til 26 prosent fra 1993 til 2009. I samme periode har andelen som svarer at de tror på Gud i samme aldersgruppe ligget nesten helt stabilt (reduksjon fra 34 til

32 prosent). Mens personlig kristen tidligere var vanlig å bruke som betegnelse på dem som aktivt bekjente seg til kristendommen, er en slik forståelse ikke lenger like vanlig. En såpass sterk økning i antallet som svarer positivt på om man regner seg som personlig kristen indikerer at det har skjedd en endring i forståelsen av hva som ligger i dette uttrykket, slik at det i dag eksempelvis kan omfatte det å være «kristen på sin måte». Dette indikerer at uttrykket personlig kristen gir er upresist mål på religionsoppslutning og ikke løser de utfordringene som forslaget til ny indeks forsøker å møte.

Jeg vil nå drøfte den foreslåtte indeksen ut fra de tre begrunnelsene nevnt over. Siden det å høre på religiøse programmer på radio/fjernsyn ikke er med i de internasjonale spørreundersøkelsene, kan det argumenteres for å ikke bruke disse spørsmålene til å kartlegge religiøs aktivitet, og heller måle dette i spørsmål om mediebruk. Samtidig har denne informasjonen alltid vært en del av valgundersøkelsene, og det er derfor ønskelig å ikke ta den ut. Det foreslås imidlertid at verbet endres til «lytte til», siden dette er en mer aktiv form enn «høre på».

Den andre begrunnelsen for en ny indeks er at det er viktig å fange opp åndelig aktivitet. Det er nyttig å først ha en noe mer presis forståelse av ordet åndelig og åndelig aktivitet. Mens den organiserte religiøse aktiviteten er i tilbakegang, er bildet for den uorganiserte og private religiøse aktiviteten vanskelig å beskrive like kategorisk. Botvar og Henriksen bruker begrepene alternativt troende, forstått som «dem som prøver litt av hvert ... og ikke er opptatt av å skille seg ut som noen egen gruppe» (2010:67) og nyåndelige.

De nyåndelige er i langt mindre grad enn de alternativt troende i kontakt med

kirkene (Botvar & Henriksen 2010), og den nyåndelige bevegelsen er kjennetegnet av at individuelle erfaringer er viktige for utformingen av religiøse forestillinger (Botvar 2009:190). Kraft understreker imidlertid at nyreligiøsitet, som fanger opp både nyåndelige og alternativt troende, «lar seg fint kombinere med andre og mer etablerte religioner ...» (2011:124). Det er ikke relevant i denne artikkelen å gå inn på hvor mange som kan regnes som nyåndelige, alternativt troende eller vanlige medlemmer i religionssamfunn, men de alternativt-religiøse bevegelsene er i vekst (Botvar 2009:199).

En innvending mot å inkludere spørsmål om meditasjon er at mange former for meditasjon ikke primært har en religiøs motivasjon. Det å tolke noe religiøst som ikke er tenkt religiøst hos den praktiserende, kan være uheldig. Samtidig så vi over at meditasjon nylig er inkludert i tillegg til bønn hos Statistics Canada. Det er rimelig at i en intervjusituasjon vil det framkomme om meditasjonen primært er religiøst motivert eller handler om ulike former for «mindfulness», og det siste bør ikke regnes som religiøs aktivitet dersom ikke den intervjuede selv ber om det.

Er det noen risiko ved å utvikle en indeks som fanger opp både religion og åndelighet? Mange nyåndelig eller spirituelt orienterte vil ikke forstå seg selv som religiøse, mens andre ikke har noe problem med å betrakte seg selv som religiøse (Botvar & Henriksen 2010:64). Botvar og Gresaker peker på at de nyåndelige er skeptiske til religiøse autoriteter, men samtidig forstår mange av dem at det åndelige gjennomsyrrer hele tilværelsen, noe som kan innebære at de kan bli «for religiøse for en kirkelig kontekst ...» (2013:51; utheving i original). Det religiøse og det åndelige er derfor vevet inn i

hverandre, noe som gjør at det ikke er fruktbart å lage klare skiller mellom det religiøse og det åndelige.

Den tredje begrunnelsen handler om å kunne se sammenhenger mellom organisert og individuell aktivitet – og mellom disse to og politiske standpunkter. For å forstå hvordan individualisert religiøs og åndelig aktivitet påvirker både verdi- og partipreferanser, er det gunstig å innføre en ny indeks som gir mer informasjon om religiøs og åndelig praksis. En slik indeks vil både gjenspeile de endringene som skjer i spørreundersøkelser internasjonalt og fange bedre de ulike praksiser i Norge.

Den foreslåtte indeksen for individuell religiøs eller åndelig aktivitet stiller strengere krav til hyppighet enn den gjeldende indeksen for religiøs aktivitet. Den siste religionsundersøkelsen viser at 13 prosent oppgir å be daglig, og ytterligere 14 prosent ber månedlig, mens 45 prosent ber aldri (Botvar 2010:19). Dette gir grunnlag for en relativt god fordeling på de ulike verdiene.

De internasjonale undersøkelsene opererer med fem verdier, mens det i den foreslåtte nye indeksen for individuell religiøs eller åndelig aktivitet foreslås fire verdier. Tendensen i internasjonale spørreundersøkelser er å bruke flere verdier, men for å være i samsvar med den norske valgundersøkelsen foreslås bare fire verdier. Som nevnt i drøftingen av den foreslåtte nye religiøsitetindeksen over, er jeg absolutt åpen for å utvide til fem verdier. Da vil i så fall verdien månedlig/nesten månedlig bli en ny verdi.

Et argument mot den foreslåtte nye indeksen er at den vil innebære enda flere spørsmål. De norske valgundersøkelsene er ikke primært utviklet med tanke på å måle religiøsitet, og omfanget av religionsrelaterte spørsmål bør derfor være begrenset. Valgundersøkelsene er imid-

lertid viktige for å identifisere hvilke uavhengige variable som innvirker på den avhengige, nemlig partipreferanse. Da må religion være med. Siden organisert religion er i tilbakegang mens vi vet mindre om individualisert religion og åndelighet, vil det være relevant å spørre etter slik aktivitet.

KONKLUSJON

Jeg har argumentert for at medlemskap i seg selv ikke er et godt mål for høy religiøs aktivitet, slik det defineres i den religiøsitetindeksen som det norske valgforskningsprogrammet har brukt siden 1970-tallet. Videre har jeg argumentert mot det omfanget av aktivitet som denne indeksen legger til grunn, der eksempelvis to gudstjenestebesøk i måneden innebærer plassering i verdien «lav aktivitet». Av disse grunner har jeg også argumentert for en revidert religiøsitetindeks, der det faktiske aktivitetsmønsteret i befolkningen tas som utgangspunkt. Til slutt har jeg argumentert for at det bør utvikles en ny indeks som måler individuell religiøs eller åndelig aktivitet i form av oppsøking av religiøse programmer i radio og fjernsyn, bønn og meditasjon. Jeg har også drøftet argumenter mot begge disse indeksene.

Hovedargumentet mot å endre spørsmålsstillingene vil opplagt være at man da får mindre mulighet til å sammenligne over tid. Muligheten til å måle endring over tid er ivaretatt ved at de internasjonale spørreundersøkelsene har beholdt de fleste spørsmålene gjennom de siste årene. Det er også viktig å være klar over at det norske valgforskningsprogrammet allerede i praksis har endret sine definisjoner av hva medlemskap i religions-samfunn faktisk innebærer, eksempelvis at verv i Den norske kirke nå tas med (Botvar 2014) og ved at det ikke lenger

bare er medlemskap i legmannsbevegelser som nå regnes med. Derfor er det uansett vanskelig å sammenligne skåre på religiøsitetindeksen over tid. Et siste argument for at en ny indeks som måler individuell religiøs eller åndelig aktivitet

er nødvendig, er at personlig kristen-spørsmålet kun henvender seg til dem i befolkningen som har en tilhørighet til kristendommen. Spørsmål som omhandler alles religiøse eller åndelige aktivitet har en videre målgruppe.

Referanser

- Berglund, F., Reymert, I. S. & Aardal, B. (2011). *Valgundersøkelse 2009*. Dokumentasjonsrapport, SSB-notat 29/2011. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Bjørklund, T. (2001). Det første stortingsvalget i det 21. århundre. *Nytt norsk tidsskrift*, 18(4):342–356.
- Botvar, P. K. (1998). *Gud og grønne skoger: En undersøkelse av sammenhenger mellom religiositet og miljøengasjement*. KIFO-rapport nr. 8. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.
- Botvar, P. K. (2009). *Skjebnetro, selvutvikling og samfunnsengasjement. Den politiske betydningen av ulike former for religiositet blant norske velgere*. Dr.-avhandling. Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/15093> [Lest 31.03.14].
- Botvar, P. K. (2010). Endringer i nordmenns religiøse liv. I Botvar, P. K. & Schmidt, U. (red.), *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering* (s. 11–24). Oslo: Universitetsforlaget.
- Botvar, P. K. (2014). Epost til forfatteren av 5. april 2014.
- Borvar, P. K. & Gresaker, A. K. (2013). *Når troen tar nye veier. En studie av pendling mellom kristne og nyåndelige miljøer*. KIFO Rapport 2013:1. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.
- Botvar, P. K. & Henriksen, J. O. (2010). Mot en alternativreligiøs revolusjon? I Botvar, P. K. & Schmidt, U. (red.), *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering* (s. 60–80). Oslo: Universitetsforlaget.
- Brottveit, Å. & Holberg, S. E. (2014). *Tilstandsrapport for Den norske kirke 2013*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.
- Dalen, E. (2010). *Slik er ungdommen! Målgruppearalyser basert på Norsk Monitor 2009/2010*. Hentet fra www.regjeringen.no/upload/BLD/Barn%20og%20Ungdom/Slik_er_ungdomm_2009_10.pdf [Lest 31.03.14].
- Den norske kirke (2014). *Deltakelse ved gudstjenester 1950–2013*. Hentet fra <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=1963> [Lest 31.03.14].
- European Values Study (2008). *Master Questionnaire 2008*. Hentet fra <http://spitswww.uvt.nl/fsw/evs/masterquestionnaire.pdf> [Lest 31.03.14].
- Flora, P., Kuhnle, S. & Urwin, D. (red.) (1999). *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan: Based on his Collected Works*. Oxford: Oxford University Press.
- Holberg, S. E. (2006). *Menneskefiskere eller stemmefiskere? En sammenlignende analyse av KrF og FrPs verdimeslige forankring*. Masteroppgave statsvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/14256?show=full> [Lest 31.03.14].
- International Social Survey Programme (2008). *Religion III–ISSP 2008*. Hentet fra <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4950> [Lest 31.03.14].
- Kiberg, D., Strømsnes, K., Vasstrand, E. & Klarén, K. (2000). *De norske valgundersøkelsene 1977, 1981, 1985, 1989, 1993 og 1997. Dokumentasjon og frekvenser*. NSD Rapport 117. Bergen: Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.

- Kraft, S. E. (2011). *Hva er nyreligiositet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Matlary, J. H. (1993). 'And Never the Twain Shall Meet?': Reflections on Norway, Europe, and Integration. I Tiilikainen, T. & Damgaard Petersen, I. (red.), *The Nordic Countries and the EC* (s. 43–63). København: Political Studies Press.
- Statistics Canada (2011a). *Classification of Frequency of Participation in Religious Activities (without once a day)*. Hentet fra <http://www.statcan.gc.ca/concepts/definitions/religionclass02a-eng.htm> [Lest 31.03.14].
- Statistics Canada (2011b). *Classification of Frequency of Participation in Religious Activities (with once a day)*. Hentet fra <http://www.statcan.gc.ca/concepts/definitions/religionclass02b-eng.htm> [Lest 31.03.14].
- Statistics Canada (2011c). *Participation in religious activities of person*. Hentet fra http://www.statcan.gc.ca/concepts/definitions/religion_02-eng.htm [Lest 31.03.14].
- Strømsnes K. (2008). The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital. *Social Compass*, 55:4:478–496.
- Valen, H. (1981). *Valg og politikk – et samfunn i endring*. Oslo: NKS-Forlaget.
- World Values Survey (2012). *WVS 2010–2012 Wave, revised master, June 2012*. Hentet fra http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_136/files/WVS_2010-2014_Questionnaire_v2012-06.pdf [Lest 31.03.14].
- Aardal, B. (2003). Ideologi og stemmegivning. I Aardal, B. (red.) *Velgere i villrede. En analyse av stortingsvalget 2001* (s. 83–106). Oslo: Damm.
- Aardal, B. & Valen, H. (1983). *Et valg i perspektiv. En studie av stortingsvalget 1981*. Samfunnsøkonomiske studier nr. 54. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Aardal, B., Valen, H. & Berglund, F. (1995). *Valgundersøkelsen 1993*. Dokumentasjonsrapport. SSB Notat 1995/11. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Aardal, B., Valen, H. & Opheim, I. (1999). *Valgundersøkelsen 2001*. Dokumentasjons- og tabellrapport. SSB Rapport 1999/16. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.